

KOVÁCS LÁSZLÓ (Szerk.): *Nem Petőfi!* (Szentágothai János előszavával. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992. 261. oldal. Ára: 320,- Ft).

1989 júliusában a magyar mediában felröppent a hír: megtalálták a Burját Köztársaságban levő Barguzin település temetőjében Petőfi Sándor csontvázát.

Ettől kezdve elszabadult a pokol. A feltárást finanszírozó magánvállalkozó és az általa toborzott társaság — karöltve az újságírók egy csoportjával — ádáz harcot folytatott azért, hogy feltételezésüket az egész ország elfogadja, hogy nagy reklámzással eltemessék hazai földben az általuk Petőfi csontvázának tartott leletet.

Azonban aránylag meglehetősen rövid idő alatt felmerült a kétely is. Valóban Petőfi csontvázáról van-e szó, egyáltalában férfi leletet tártak fel?

A stílusában nagyon változatos polémiának a MTA által kijelölt természettudományos bizottság volt hivatalos véget vetni. Ennek első tapasztalatai nagyon szkeptikusak és az eredeti feltételezést cáfolók voltak, melyeket a magánvállalkozó természetesen nem fogadott el, és a harc tovább folyt.

Ezt követően 13 szakember végezte el speciális vizsgálatát, melynek szakszerűen dokumentált eredményeit ismerteti a tanulmánykötet, amelyet az Akadémiai Kiadó 1992. decemberében jelentetett meg. Míndegyik amellet foglalt állást, hogy a feltárt lelet nem lehet Petőfi Sándor csontváza. Egyrészt azért, mert számos tény azt igazolja, hogy női csontvázról tártak fel, másrészt — és ez sokkal lényegesebb — semmi bizonyíték nincs arra, hogy Petőfi valaha is járt volna Szibériában.

A kötet Szentágothai János akadémikus szellemes előszavával, majd a szerkesztő bevezetőjével kezdődik.

Ezt követően Fekete Sándor és Kiss József irodalomtörténészek fejtik ki véleményüket — konkrét történeti, levéltári, irodalomtörténeti adatokra hivatkozva — arról, hogy a szibériai legenda, illetve mese miért nem igazolható. Több példát említenek arra, hogy az állítólagos levéltári és történeti "bizonyítékok" miért nem fogadhatók el, azokat hogyan hamisították meg.

A következő tanulmányban Kovács László az ásatás előzményeiről és eredményeiről fejt ki elképzeléseit és cáfolatait. Bebizonyítja a lelőhely megválasztásának indokolatlanságát, és leírja az ásatással kapcsolatban felmerült régészeti kételyeit. Mindezek már eleve megkérdőjelezik a feltárást alapján levont következtetések helyességét.

A csontváz nemének ("férfi") meghatározásával kapcsolatos kételyeket (és az enyhén szólva, csúsztatásokat) taglalja a következő tanulmány (szerzői: Farkas Gyula, Dezső Gyula és Oláh Sándor). Ebben a fejezetben több száz adat cáfolja azt a feltételezést, hogy férfi csontvázról lenne szó. A szerzők rámutatnak a MEGAMORV beszámolóban található több jelentős mérési és számítási hibára is. Ilyen módon semmilyen antropológiai bizonyíték nem támasztja alá az eredeti feltételezést, a csontváz Petőfivel való kapcsolatát.

Hasonló eredményre jutottak a szovjet igazságügyi orvosszakértők is (Gromov és Zvjagin) a kötet következő részében, akik a leletet egy alutáplált, de még inkább terhesség miatt bekövetkezett elváltozásokat mutató egyén maradványának tartják.

A paleoszerológus (Lengyel Imre) más módszerekkel, de az előző vizsgálatoktól függetlenül, a csontok citrátartalmára alapján cáfolja a lelet férfinak történet meghatározását és így Petőfivel való azonosságát. Ez a fejezet azért is nagyon értékes, mert a kiváló felkészültségű szerző a meghatározások elméleti és fiziológiai alapjait is részletesen ismerteti.

A magyar igazságügyi orvosszakértő (Harsányi László) a szovjet kutatóktól eltérő eljárásokkal ugyancsak igazolta az előbbi eredményeket. Megállapította, hogy a lelet 40 évnél régebben, de 100 évnél nem korábban került a földre, így a barguzini ásatók által jelzett 1856-os eltemetési idő nincs összhangban a feltételezésekkel. Ezen kívül azok a kóros elváltozások sem figyelhetők meg a csontokon, melyeket a MEGAMORV jelentés készítői említettek.

Alekszejev akadémikus az antropológiai és igazságügyi orvostani eredményekhez kapcsolódó véleménye ismételt megerősítése az előbbieken említett cáfolatoknak.

Ezt követően mintegy 600, a lelettel kapcsolatos cikk bibliográfiai adata következik (Farkas Gyula és Juszt Zsuzsa összeállításában).

A kötetet Kovács László utószava, majd Hermann Róbert hadtörténelmi tanulmánya zárja. Utóbbi újabb bizonyítékokat sorol fel a szibériai mese cáfolására.

A tanulmánykötet további adatokat szolgáltat a Petőfi kutatáshoz, ismételt dokumentációt tartalmaz Petőfi szibériai tartózkodásának megcáfolásához. Egyben leleplezi ezt a tudománytörténeti hamisítást, amely a nemzeti érzés megcsúfolása, az egyéni érvényesülés érdekében kifejtett tevékenység egyik újabb példája. Az általános magatartás és annak propagálása az olvasó számára e kötet elolvasása után minden bizonnyal teljesen világossá válik.

Sajnálatos, hogy a kötet szerzői közül négy (Alekszejev akadémikus, Harsányi László és Lengyel Imre professzorok, Kiss József irodalomtörténész) számára cikkeik már csupán postumus munkának számítanak.

A kissé túldimenzionált probléma tudományos szinten való helyzetét, önmegbecsülésünk ismételt reális szintre való emelését szolgálja a 13 szakember tanulmánya, akik a kötetben felkészültségük és kutatásaik alapján egymástól függetlenül (!) írták le véleményüket. Ezzel egyidejűleg lezártak tekinthető a Petőfi-kutatás egy újabb fejezete. Ez nem volt más, mint egy 45 évvel ezelőtt megcáfolt legendának, egy magyarul nem tudó

Pahirja nevű ukrán lakos által 1985-ben ismételtelen felmelegített változata, amely ötvöződött egy nagystílusú vállalkozó tevékenységével.

Az egész eseménysorozattal kapcsolatban az egyik szerző, Fekete Sándor nyomán csak azt mondhatjuk, hogy mindazok, akik a kontrollálatlan képtelenségeket a magyar sajtóban több millió példányban hallatlan erőszakossággal terjesztették, nem csupán hibát követtek el, hanem a népámitás cinkosává is váltak. És miután a családok lelepleződtek, ezeket elhallgatták, a cinkosból társtettesekké lettek.

A MTA Elnöksége által anyagilag támogatott kiadás nem csupán a szakember számára nyújt újabb ismereteket, de a Petőfi élete iránt érdeklődők számára is tanulságos lehet.

Dr. Farkas Gyula

HAUSER, G. — DE STEFANO, G. F. (Eds): *Epigenetic Variations of the Human Skull*. (E. Schweizerbart'sche Verlagsbuchhandlung, Nägele u. Obermiller, Stuttgart, 1989. — 301 oldal, 58 táblázattal, 39 ábrával és 33 táblával. ISBN 3—510—65141—3. Ára: DM 128.—)

A kötet két szerkesztője és nemzetközi szerzőgárdája arra vállalkozott, hogy az emberi koponyacsontokon fellelhető variációkat a legújabb kutatási eredmények ismeretében megvizsgálja. Mennyire azonosíthatók a variációk, mit tudunk azok fejlődéséről, genetikai meghatározottságukról, mennyire osztályozhatók és az osztályozásuk mennyire adekvát, van-e orvosi, sebészeti jelentőségük, hogyan variálnak a populáción belül, illetve a különböző populációk között, stb.? Az atlasz nagytapasztalatú szakemberek gondos munkája, amint azt D. F. Roberts professzor előszavában is kiemeli.

A bevezető fejezet a vizsgált jellegek biológiai jellemzését, a jellegek típusait írja le, és az atlasz használatához ad útmutatást. A könyv nagy részét a 65 epigenetikus jelleg részletes leírása teszi ki, éspedig a kraniológiai normák szerint csoportosítva a jellegeket. A leírások azonos rendszert követnek: minden jellegnek megadják a nomenklaturai és funkcionális, valamint embriológiai és fejlődéstani leírását, genetikai vonatkozásait, orvosi jelentőségét, a módszertani tudnivalókat és végül a populáción belüli és a populációk közötti variációkat. A jellegvariációk egy részét fényképeken is bemutatják, de szinte minden esetben jól szemléltető vonalas ábrák, illetve a fotókra illesztett fóliákon megadott magyarázatok segítik az olvasót. Sok esetben a világirodalomban fellelhető adatok táblázatba foglalt összegezése is megtalálható.

Bár a könyv nemzetközi fogadtatása vegyes volt (v.ö. Roesing — Czametzki: *Homo* 42; 81—84. 1991; a Szerkesztők válasza: *Homo* 43; 298—300. 1993), a szerzők és a szerkesztők didaktikus felépítésű, szép kiállítású könyvükkel jó szolgálatot tettek a paleoantropológia, a történeti antropológia kutatóinak, és beírták nevüket a nemzetközi antropológiai irodalomba. Köszönet illeti a Kiadót is az elegáns nyomdai kivitelért.

Dr Eiben Ottó

VOGEL, F.: *Humangenetik in der Welt von heute*. (Springer Verlag, Berlin — Heidelberg—New York—London—Paris—Tokyo—Hong Kong, 1989. 207 oldal, 68 ábrával és táblázatokkal. ISBN 3—540—50717—5. Ára: DM 29.80)

E könyvben *Vogel* professzor, Európa egyik vezető humángenetikusa, azt a 12 előadását adja közre, amelyet 1988-ban mint vendégprofesszor a salzburgi egyetemen tartott.

Az előadások tematikája a humángenetika történeti és tudományelméleti megalapozásától az emberiség biológiai jövőjének a humángenetika fényénél való felvázolásáig terjed. Olyan témákat is részletesen tárgyal a szerző, mint a coronariasclerosis és a szívinfarktus genetikai aspektusai, a sugárterhelés genetikai rizikói, az evolúciógenetika humán vonatkozásai, a magatartásra és az intellektuális teljesítményre ható genetikai befolyás stb. Az előadásokban a szerző többször visszatér tudományágának kétarcúságára: a humángenetika elméleti tudomány és gyakorlati alkalmazás egysége. Mindkét arcot didaktikusan felépítve, sok példával illusztrálva mutatja be. A sok emlékeztető adat közül is kiemelkedik az a táblázat, amely egy millió ismert fogamzás sorsáról, a kialakult abnormalitásokról stb. tájékoztat.

A könyvben közölt előadások az egyes kérdések nagyon korszerű összefoglalását adják, és nagy érdemük, hogy a szakértő olvasót továbbgondolkodásra készítik.

Dr Eiben Ottó

BASU, A. — GUPTA, R. (Eds): *Human biology of Asian Highland Populations in the Global Context*. (Indian Anthropological Society, Occasional Papers 9. Calcutta, 1989. 132 oldal, táblázatokkal, ábrákkal. Ára: US \$ 20.00, Rs 110.00)

A magas hegyekben élő népségek biológiája régóta felkeltette a szakemberek érdeklődését szerte a világon, a vizsgálatok zöme mégis csupán az Andokra koncentrált. Ázsiából és Afrikából alig volt adat. E hiányosság pótlására szerveződött egy nagyszabású indiai vizsgálat, majd ez a kötet, hogy a Himalaya középső és nyugati részén, illetőleg a Tien Shan — Pamir régióban élő népek humánbiológiai vizsgálati adatait összehasonlíthassák a többi magashegységben élő népekével. *Paul T. Baker* professzor, a probléma kitűnő

szakértője a kötethez írott előszavában összegezi mindazokat a humánbiológiai eredményeket, amelyeket az IBP Human Adaptability projectje keretében 1965 és 1975 között a magas hegységekben élő populációk körében nyertek.

A kötet terjedelmének túlnyomó többségét *R. Gupta, A. Basu* és munkatársaiknak, egy 11 tagú kalkuttai munkacsoportnak az összehasonlító vizsgálata teszi ki. A nagy magasságokban (2500 m felett), a Himalayan, az Andokban és Etiópiában élő népek biodemográfiai státusát, reprodukciós, illetve fertilitási és mortalitási adatait vetik össze. Vizsgálják az ott élő gyermekek növekedését, testalkatuk, főleg mellkasuk alakulását, általában testarányaikat. A vizsgálat kiterjedt a haematológiai jellegekre, a vérnyomásra stb. Vizsgálták az említett magas hegységekben élő népekesség subpopulációi közötti különbségeket, a környezeti tényezők viszonylatában. A kép nem egységes, még a hypoxia tekintetében sem: a Himalayan élő populációk különböznek az Andokban élőtől, de előbbieket hasonlóságot mutatnak az etiópiai magas hegységekben élőkkel. Mindezek az adatok segítik a nagy magasságokhoz való adaptációs mechanizmusok jobb megértését.

S. P. Singh referátuma a Nyugat-Himalaya régióban élő felnőttek antropometriai adatait és a gyermekek testi fejlődésének jellemzőit tárgyalja. Kiemeli a testalkati jelek, elsősorban a mellkas adaptációs változásait (a síkságon élőkhez viszonyítva), a gyermekek lassúbb növekedését, későbbi érését, mezomorf túlsúlyú testfelépítését.

Két rövid tanulmány zárja a kötetet: *I. P. Singh* és munkatársai a Nyugat-Himalayan élő népek morfológiai, fiziológiai és demográfiai jellemzését adják, *Lebedeva* és *Musuraliev* pedig a pamíri magas hegységben, illetve a Tien-Shan alföldön élő nők hypoxiához való alkalmazkodását vizsgálták.

Ez a tanulmánykötet fontos hozzájárulás a magas hegységekben élő populációk humánbiológiai kutatásához.

Dr Eiben Ottó

LOHMAN, T. G. — ROCHE, A. F. — MARTORELL, R. (Eds): *Anthropometric Standardization Reference Manual*. (Human Kinetics Publisher, Inc. Champaign, 1988. 177 oldal, táblázatokkal, ábrákkal. ISBN 0—87322—121—4. Ára: US \$ 35.00)

Az antropometriai technikák széles körű alkalmazása sürgette a különböző nézetek, módszerbeli eltérések egyeztetését, a szakemberek közötti konszenzus kialakítását. A szerkesztők vállaltak vezető szerepet abban, hogy több, mint nyolcvan szakember véleményét, tapasztalatait egyeztessék és e kötetben közreadják. A könyv három részben 20 tanulmányt közöl.

Az első rész öt tanulmánya a testméretek és a mérési technika leírását adja: a termet, a fekvő helyzetben mért testhosszúság és a testtömeg; a szegmensek hossza; szélességi méretek; kerületek; bőr/zsírredők. Minden méret leírását fényképekkel, vázlatos rajzokkal egészítik ki a szerzők.

A második rész három rövid módszertani tanulmányt tartalmaz: a mérési hibák, a mérések realitása; melyik oldalon mérjük: a test jobb vagy bal oldalán? Sajnos, a szerzők ez utóbbi kérdésben nem foglalnak állást egyértelműen. (A recenzens véleménye szerint érdemes az eredetileg, vagyis 1912-ben Genfben kijelölt és az IBP által is előírt *bal oldalon* végezni a méréseket.)

A harmadik rész 12 tanulmánya az alkalmazási területeket tekinti át: a (fizikai) antropológia, humánbiológia, a populációs vizsgálatok, a gyermekgyógyászat, a táplálkozástudomány, a rokkantellátás, a biztosítási ügyek, a testösszetétel-vizsgálatok, az obesitas, az akut és krónikus betegségek, a cardiovascularis betegségek és rizikófaktorok, a rákkutatás, a sportorvoslás szemszögéből. E tanulmányok szerzői saját szakterületükön végzett vizsgálataik néhány jellemző eredményét is közlik.

A kötet végén a különböző antropológiai/antropometriai eszközöket forgalmazó cégek listáját, illetőleg a kötet szerzőinek címlistáját is megtaláljuk.

Ez a szép kiállítású, nagyon didaktikusan megírt és szerkesztett kötet a szakmai elismerések mellett ugyan egyes kérdésekben vitákra is ad okot, számos szakterület, így az antropológia/humánbiológia mellett a különböző klinikai szakmák, elsősorban a gyermekgyógyászat, a közegészségügy, a táplálkozástudomány, a gerontológia/geriátria, a sport- és testneveléstudomány és sportorvoslás stb. szakembereinek érdeklődésére joggal tarthat számot.

Dr Eiben Ottó

NICOLETTI, I. (Ed.): *Crescita e Maturazione Scheletrica. Eta ossea e predizione della statura adulta*. (Edizioni Centro Studi Auxologici, Firenze, 1990. 141 oldal, táblázatokkal, ábrákkal. Ára: Lit. 24.000)

A könyv egy firenzei munkacsoport, *I. Nicoletti, D. Cheli, G. Nori Bufalini, A. M. Pandimiglio, P. Innocenti* és *G. F. Vichi* munkája, témája pedig a cimbén megadott növekedés és csontérés, továbbá az alcimbén jelzett, felnőttkorra vonatkozó tetmetbecslés. A szerzők a TW2 módszerrel dolgoztak, amelyet Nicoletti alkalmazott olasz népességre.

A könyv módszertani alapvetéssel, a csontfejlődés és a csontérés értékelési módszereinek ismertetésével indul. Ezután tárgyalják a TW2 módszert, illetve annak olaszokra adaptált változatát. Toscanában végzett vizsgálataik alapján kidolgozták a TW2 módszer 20 csont, carpalis, illetve RUS változatára az olasz fiúk és leányok percentilis értékeit, és ezeket görbékben és táblázatokon is közreadják. Mindezek alapján bemutatják az

egyed csontérésének értékelési lehetőségeit, 3 év 3 hónapostól 15 év 8 hónapos korig, féléves bontásban. Külön fejezet foglalkozik az élet első 15 hónapjában zajló csontosodási folyamattal. Kísérletet tesznek a szerzők egy egyszerű "csontéresi profil" kidolgozására, illetve a felnőttkori termet becslésére a csontfejlődés alapján.

A csontérés vizsgálata ma már a növekedésvizsgálatok elengedhetetlen része. Örvendetes, hogy a szakembereknek immár olasz referenciaértékek is rendelkezésükre állnak. A könyv értékét emeli a gazdag, kitűnő minőségű ábrák egész sora és az igényes, szép kiállítás.

Dr Eiben Ottó

W-LINDGREN, G. (Ed.): *Growth as a Mirror of Condition in Society.* (Stockholm Institute of Education Press, Stockholm, 1990. 116 oldal, táblázatokkal, ábrákkal. ISBN 91—7656—224—7.)

A kötetben az 1988. áprilisában Stockholmban rendezett konferencia öt előadása jelent meg. A konferencia, amelyet a stockholmi Oktatásügyi Intézet rendezett, a gyermekek növekedését mint a társadalom (biológiai) állapotának tükrözőjét vizsgálta. A konferencia J. M. Tanner címadó főreferátumával kezdődött. Ő a növekedési folyamatot és annak szocio—ökonómiai aspektusait tekintette át, sok példával. Akeman et al. a múlt századi svéd népesség testmagasságát, táplálkozási és egészségi állapotát vizsgálta, bőségesen támaszkodva Hultcrantz (1927) korszaknyitó kutatásaira. Lindgren áttekintette a svédországi növekedésvizsgálatok eredményeit az 1880-as évektől napjainkig. Hauspie a longitudinális növekedésvizsgálatok néhány módszertani kérdését tárgyalta, míg Sunnegardh svéd iskolásgyermekek testösszetételéről, fizikai aktivitásáról és teljesítményeiről számolt be.

A tanulmánykötet jól szolgálja a címben megadott kapcsolat sokoldalú megközelítését.

Dr Eiben Ottó

SIMONS, J. — BEUNEN, G. P. — RENSON, R. — CLAESSENS, A. L. M. — VANREUSEL, B. — LEFEVRE, J. A. V.: *Growth and Fitness of Flemish Girls. The Leuven Growth Study.* (HKP Sport Science Monograph Series, Vol. 3. — Human Kinetics Books, Champaign, 1990. 173 oldal, táblázatokkal, ábrákkal. ISBN 0—87322—284—9. Ára: US \$ 20.00)

Ez a könyv a "Leuveni növekedésvizsgálat" része, a flamand leányok növekedési és erőnléti adatait dolgozza fel. A vizsgálat az 1960-as években kezdődött, első lépésben a belga fiúk vizsgálatával (lásd Beunen et al. könyvének ismertetését: *Anthrop. Közl.*, 31; 192. 1987/88).

A vizsgálat második lépésére, a leányok vizsgálatára 1974-től kerítettek sort. Ennek keretében 6—18 éves flamand leányok (N = 9940) keresztmetszeti növekedésvizsgálatát végezték el. A vizsgálat kiterjedt a szomatikus, a cardiovascularis és a magatartási komponensekre, valamint a napi testgyakorlásra.

Ez a monográfia részletesen leírja a *pilot study*-t, a vizsgálat megtervezését és a "quality control" megszervezését. A legfontosabb fejezetek a növekedési minta elemzését, a biológiai érést, a fizikai teljesítmények jellemzését adják, valamint feldolgozzák a leányok sportban való részvételét.

Az antropometriai program 25 testméretet (köztük három fejméretet) ölelt fel. Meghatározták a szomatotípust (Heath — Carter technikával) és a csontéletkort (TW2 módszerrel), valamint rögzítették a menarche idejét (*status quo* módszerrel).

A cardiorespiratorikus paraméterek és a sportbeli ügyesség vizsgálata mellett számos információt gyűjtöttek a családi háttérre vonatkozóan is (v. ö. Eiben — Barabás — Pantó: *The Hungarian National Growth Study*). Igen részletes vizsgálati és feldolgozási módszertani leírást adnak a szerzők, ami jellemző a leuveni Katolikus Egyetemen működő humánbiológiai/kinanthropometriai labor precizitására. Az eredményeket zömmel percentilis görbék formájában adják meg. A humánbiológus szívesen venné, ha valamennyi vizsgált testméret matematikai—statisztikai paramétereit táblázatokban is tanulmányozhatná. — A flamand leányok menarchekora 12.91 év volt.

Az egész vizsgálat eredményeit, értékelését Beunen professzor foglalja össze, nemzetközi kitekintést is adva.

A könyv a humánbiológusok mellett elsősorban a testnevelés- és sportkutatók érdeklődésére tarthat számot.

Dr Eiben Ottó

SODHI, H. S.: *Sports Anthropometry. A Kinanthropometric Approach.* (Anova Publications, Mohali, 1991. 244+IX oldal, 25 táblázattal, 41 ábrával. ISBN 81—900174—0—3. Ára: US \$ 40.00; Rs 225.00)

A szerző — L. S. Sidhu professzor tanítványa, a Patiala-i Netaji Subhas Nemzeti Sportintézet tudományos osztályvezetője — a kinanthropometria elismert művelője. Könyvében a kinanthropometria általános, tankönyvszerű kifejtését számos saját kutatási eredményével illusztrálja.

Hosszú előszavában visszatekint e tudományág indiai meghonosítására és kifejlődésére. 1987-ben a szerző összegezte az addig megjelent indiai sporttudományi publikációkat: 419 közül 88 (21%) volt kinanthropometriai témájú.

A könyv öt fejezete közül az első a téma általános ismertetését adja: a kinanthropometria meghatározását, a testalkat, a testösszetétel, a növekedés, a fizikai erőnlét stb. rövid vázlatát és mindezek indiai vonatkozásait. A második fejezet a testalkat és sport kapcsolatát tárgyalja, a harmadik pedig az anthropometria alapjait adja meg, a mérőeszközök, testmértek és a mérési technika tankönyvszerű leírásával. A negyedik fejezet a szomatotipizálási módszereket ismerteti hasonló módon, a súlypontot a Heath — Carter-féle anthropometriai szomatotipizálási technikára helyezve. Az ötödik fejezet a testösszetételt, a struktúra és funkció anthropometriai módszerekkel történő vizsgálati lehetőségeit tárgyalja.

A különböző sportágak kiemelkedő képviselőin végzett vizsgálatai alapján a szerző jellemzi az egyes sportágakban optimálisnak tartott testalkati jellegeket. Az egyes témák illusztrálására bemutatott táblázatok olimpiai résztvevők és indiai élsportolók különböző testméreteinek összevetését adja. (Ez utóbbiak egy része a Függelékben található meg.)

A könyv részletes irodalomjegyzékkel zárul, amely a recenzius véleménye szerint nem mentes bizonyos szubjektivitástól: Sidhu professzor e témakörben kifejtett úttörő munkásságát csupán két dolgozat jelzi.

Ez a kézikönyv az indiai edzők és a sporttudománnyal ismerkedő egyetemi hallgatók számára íródott, és minden bizonnyal be fogja tölteni szerepét.

Dr Eiben Ottó

SINGH, S. P. — SIDHU, L. S. — SINGH, J.: *Skeletal Maturity. Growth, Development, and Physical Performance.* (Human Biological Publication Society, Department of Human Biology, Punjab University, Patiala, 1992. — 206+XI oldal, 54 táblázattal, 8 ábrával és 4 táblával. ISBN 81—900293—0—4. Ára: US \$ 40.00; Rs 295.00)

A méltán ismert Patiala-i humánbiológiai műhely legújabb termése ez a könyv. L. S. Sidhu professzor úttörő kinanthropometriai munkássága, iskolateremtő tevékenysége beérett. Fiatal munkatársaival írott könyve Indiában először közöl adatokat gyermekkorú sportolók (fiúk) csontéletkoráról.

A csontéletkor, mint tudjuk, a testi fejlődés egyik legjobb jellemzője. A szerzőket az a tény indította könyvük megírására, hogy az Indiában is szokásos korcsoportos sportversenyeken a koránérők előnyben vannak a későnérőkkel szemben.

A könyvet öt fejezet alkotja, valójában azonban két részre osztható. Az első három fejezet, a könyv terjedelmének mintegy egyharmada, általános megfogalmazású, míg a másik kettő a főcímben megadott témát saját vizsgálatok alapján dolgozza fel.

A bevezető fejezet felvázolja a növekedés, testi fejlődés megítélésének lehetőségeit, különös tekintettel a korcsoportos versenyeken résztvevő fiúkra.

A második fejezet címe: "Növekedés, érés és fizikai teljesítmény". Itt a szerzők részletes irodalmi áttekintést adnak a táplálkozás, a szocio-ökonomiai státus, az urbanizáció, a pszichoszociális stresszek, betegségek, szezonális és klimatikus faktorok növekedést, érést, fizikai teljesítményt befolyásoló hatásairól. A fejezet nagyobbik része a testgyakorlás hatását elemzi, és a fizikai teljesítményt értékeli, ugyancsak bőséges irodalmi áttekintés révén.

A harmadik fejezet az érés előrehaladásának rögzítésével foglalkozik: a csontéletkor, a fogéletkor, a morfológiai életkor ismertetésével, illetőleg a különböző becslési módszerek egybevetésével.

A könyv második, nagyobbik részében a negyedik fejezet áttekintést ad a csontérésről: a csontok növekedése, fejlődése, az egyes csontok elcsontosodásán, illetőleg mérésén alapuló módszerek; a térd és a csukló—kéz mint vizsgálati régió; az atlasz-módszer; a TW2-, a Roche — Wainer — Thissen- és a Fels-módszer.

Az ötödik fejezet a szerzők vizsgálati eredményeit mutatja be. Összesen 845 punjabi, 10,5—19,5 éves fiút (444 sportoló, 401 nem-sportoló) vizsgáltak 1988—90-ben. A csontérést 479 fiún (223 sportoló, 256 nem-sportoló) TW2 módszerrel a szerzők egyike, J. Singh vizsgálta. Ennek alapján kidolgozták és percentilisekben megadják a 12—17 éves korra a referencia-értékeket TW2—20 csont, RUS és Carpal változatban. Ehhez kapcsolódva tárgyalják a felnőttkori termet becslésének problémáját. A legfontosabb testmértek (testmagasság, testtömeg, ülőmagasság), a fogéletkor és a nemi érés adatai egészítik ki ezt a meglehetősen szokatlan szerkezetű fejezetet.

A legfontosabb konklúzió az, hogy a sportoló fiúk csontérése előrehaladottabb, mint a nem-sportolóké. A különbség 14—15 éves korban a legnagyobb: 1,0—1,5 év. Míg a kontroll fiúk csontéletkora a brit referenciaértékek 50 percentilise körül van, a punjabi sportoló fiúkénál is előbbre tart. A sportoló fiúk előrehaladottabb csontérése együtt jár a korábbi nemi éréssel, nagyobb termettel, nagyobb testtömeggel, fejlettebb izomzattal és nagyobb erővel. Ennek következtében a korcsoportos versenyeken a később érő fiúk jelentős hátrányban vannak a koránérő kortársaikkal szemben. Kronológiailag azonos életkorcsoportok helyett a versenyeken testi fejlettség tekintetében "homogén" csoportok képzésével ugyan egyetértenek a szakemberek, a gyakorlati megvalósítás azonban nehézkes.

A könyv igen részletes irodalomjegyzékkel, név- és tárgymutatóval zárul. A humánbiológusokon kívül főleg testnevelők, edzők és sporttudósok érdeklődésére tarthat számot.

Dr Eiben Ottó

MALINA, R. M. — ECKERT, H. M. (Eds): *Physical Activity in Early and Modern Populations*. American Academy of Physical Education Papers No 21. (Human Kinetics Books, Champaign, 1988. 114 oldal, táblázatokkal, ábrákkal. ISBN 0—87322—180—X; ISSN 0741—4633. Ára: US \$ 14.00)

Amióta J. F. Kennedy elnök meghirdette fittségi programját, az Egyesült Államokban a fizikai aktivitás jelentős szerepet tölt be a népesség nagy részének életében. Az Amerikai Testnevelési Akadémia 1987-ben Las Vegasban tartott konferenciája ezt a problémakört járta körül, és a konferencia anyagát e kötetben adják közre a szerkesztők.

A bevezető tanulmányban Malina kitűnő áttekintést ad a fizikai aktivitásnak a hominid evolúcióban betöltött szerepéről: a korai Hominidáknak még az élete függött ettől, míg a modern társadalomban némiképpen háttérbe szorult. Park is azt elemzi, hogy mennyire voltak aktívak a korai hominidák. Redmond az erőnlét kérdéseinek történeti kialakulását vizsgálja, annak szerepét a népek, nemzetek életében. Montoye a mai modern népességek fizikai erőnlétét mutatja be USA-beli, kanadai és finn vizsgálatok alapján. B. Drinkwater már az ezzel kapcsolatos adaptációs folyamatokat, Bouchard pedig egyenesen az öröklődés és a környezet interakciójának az adaptációs mechanizmusban való megnyilvánulását (a tréning hatását) elemzi. Skinner felvázolja a "Fitness Industry" problémáit, Haskell pedig a civilizációs betegségek oldaláról közelíti a fittség kérdéséhez. Seefeldt és Haubenstricker a gyermek- és ifjúsági sport formáit, azokak a múlt század vége óta bekövetkezett változásait, a szociológiai indíttatások megváltozását tekinti át. Haymes a fizikai aktivitás jövőbeli szerepéről, a szabadidősportról fejt ki gondolatait.

A tanulmányok meggyőző érveket sorakoztatnak fel a mai ember számára: Be fit!

Dr Eiben Ottó

SPIRDUSO, W. W. — ECKERT, H. A. (Eds): *Physical Activity and Aging*. American Academy of Physical Education Papers No 22. Human Kinetics Books, Champaign, 1989. 200 oldal, táblázatokkal, ábrákkal. ISBN 0—87322—220—2. Ára: US \$ 16.00)

Az Amerikai Testnevelési Akadémia működésének célja kettős: "bátorítani és előmozdítani" az emberi mozgások és a fizikai aktivitás tanulmányozását és annak a nevelés területén való alkalmazását. Azokat a szakembereket választja tagjai sorába, akik e téren jelentősen hozzájárultak a tudományos haladáshoz. Az Akadémia rendszeresen szervez szimpoziumokat egy-egy aktuális témakör megvitatására, és a konferenciák anyagát meg is jelenteti. A mostani kötet az 1988. áprilisában Kansas Cityben rendezett szimpozium anyagát, 17 tanulmányt ad közre.

Spirduso bevezetőjében a fizikai aktivitás és az öregedés kapcsolatát vizsgálja fel. A további tanulmányok a különböző kapcsolódó kérdéseket tárgyalják, így a biológiai, a funkcionális és a kronológiai életkor összefüggéseit; a mozgatórendszer öregedését, az izomerő gyengülését; a központi idegrendszer, a keringési rendszer öregedését és a magas vérnyomást; az egyensúlyérzék megőrzését; a fizikai aktivitás szerepét az életminőség öregkori megőrzésében; a fizikai aktivitási mintákat, az időskorban végezhető/végzendő gyakorlatokat; mindezek pszichológiai kihatásait, stb.

Valamennyi tanulmány önállóan, egymástól függetlenül dolgoz fel egy-egy kérdést. Elképzelhető lett volna azonban valamiféle logikai csoportosítás. Amit hiányolhatunk, az a szimpozium legfontosabb, új tudományos megállapításainak szerkesztői összefoglalása. A testnevelés- és sporttudósok és a gerontológusok azonban így is sok új kutatási eredményt ismerhetnek meg, és ezek az információk a humánbiológusoknak is hasznosak.

Dr Eiben Ottó

WILLIAMS, R. S. & WALLACE, A. G. (Eds): *Biological Effects of Physical Activity*. (HKP Sport Science Monograph Series, Vol. 2. — Human Kinetics Books, Champaign, 1989. — 180 oldal, táblázatokkal, ábrákkal. ISBN 0—87322—218—0. Ára: US \$ 18.00)

E kötetben az 1988-ban, a Duke Egyetemen (Durham, North Carolina), a PepsiCo Alapítvány támogatásával rendezett konferencia anyagát, 15 tanulmányt jelentettek meg. A címben megadott témát három részben dolgozták fel.

Az első rész nyolc tanulmánya a fizikai aktivitás biológiai hatásainak kutatási perspektíváit vizsgálja fel. A fizikai aktivitás hatását elemzik az oxigén-transzport, a hormonális adaptáció, az anyagcsere egyes kérdései, az immunrendszer és a stressz kapcsolat szempontjából, az öregedési folyamattal összefüggésben, stb. A szerkesztő R. Sanders Williams tanulmánya foglalja össze és diszkutálja a részeredményeket.

A második részben három tanulmány vizsgálja a testgyakorlás kutatásának határait. Ismét R. S. Williams összegezi a problémát: úgy gondolja, hogy a testgyakorlásnak, az edzésnek a vázizmokra gyakorolt hatását molekuláris biológiai kutatásokkal lehetne továbbvizsgálni.

A harmadik rész négy tanulmánya a fitness-programokat vizsgálja. Ezek egyike a Colorado-beli Golden-ben működő Coors Wellness Center impozáns tevékenységéről ad részletes képet.

A korunkban egyre szélesebb körben terjedő fitness-mozgalmak irányítói és résztvevői érdekes és hasznos információkhoz juthatnak e könyvből.

Dr Eiben Ottó

DONNELLY, J. E.: *Living Anatomy*. (2nd ed. Human Kinetics Books, Champaign, 1990. 231 oldal, sok ábrával. ISBN 0—87322—290—3. Ára: US \$ 20.00)

Az élő ember anatómiáját mutatja be ez a könyv, második, bővített kiadásban. Nem követi a hagyományos anatómiai könyvek szerkezetét, hanem testnevelő tanárjelölteknek, edzőjelölteknek kíván alapvető, gyakorlatban hasznosítható ismereteket adni az emberi test felépítéséről és részben funkciójáról is.

Az anyagot hat részben, 18 fejezetben prezentálja, nagyon sok képpel. A képek egy része jól szemléltető vonalas rajz, másik része fénykép. Ez utóbbiakon pontok jelzik vagy ujjal mutatják (látatják) a kérdéses anatómiai képleteket. Ez utóbbi megoldást a szerző partner rendszernek nevezi. Állítja, hogy midőn a hallgatók lokalizálják a könyvből megismert anatómiai szerkezetet partnerük testén is, annak mozgásával rögtön a funkciót is tanulmányozhatják, és így tudásuk mélyebbé és gyakorlatiasabbá válik.

A szöveg mindig képekhez kapcsolódik, azokat magyarázza. A könyv az anatómiai alapismeretek után a felső végtag, a törzs, a mellkas és a has, az alsó végtag, a belső szervek anatómiáját tárgyalja, és végül az izomösszehúzódás mikroanatómiájából ad ízelítőt. A könyv glosszáriummal zárul.

Minden fejezethez ellenőrző kérdések is tartoznak. A dialektikusan felépített, gazdagon illusztrált könyv jól szolgálja a testnevelésre, sportra szakosodók anatómiai felkészítését.

Dr Eiben Ottó

MÉSZÁROS J. (szerk.): *A gyermeksport biológiai alapjai*. A TF egyetemi tankönyve. (Sport, Budapest, 1990. — 243 oldal, 56 táblázattal és 98 ábrával. — ISBN 963 253 044 6. Ára: 35.— Ft)

Ez a TF-tankönyv Mészáros János, Famosi István, Frenkl Róbert és Mohácsi János közös munkája. A genetikai alapfogalmak tisztázása után a szekuláris trendről, a fontosabb testméretekéről és mérőeszközökről, az életkorokról, a testalkatról, testösszetételéről olvashatunk részletesen. Rövid fejezet szól az obezitásról és a felnőttkori termet előrelépésének lehetőségeiről. A könyv nagyobbik részét a testnevelő tanárjelöltek felkészítéséhez szánt speciális témák teszik ki, így a szervrendszerek szerkezetének és működésének fejlődési jellegzetességei, a mozgásfejlődés kérdései. A gyermekkori sportélettani ismeretek és a sportorvosi vizsgálatok alapelvei egészítik ki ezt a részt.

Örömmel lehet üdvözölni egy ilyen könyvet, amely a testnevelő tanárjelöltek humánbiológiai képzését szolgálja. A tankönyv pusztán megjelentetése is nagy érdem. Ugyanakkor a tankönyvek szokásos "gyermekbetegsége" érzékelhető; bizonyos egyenlőtlenség érezhető az egyes fejezetek között. A humánbiológiai alapismeretek kifejtése helyenként csak vázlatos. Az anthropometriai fejezet például elméleti tájékoztatásnak túlságosan is részletes, gyakorlati képzésnek viszont — ábrák hiányában — túlságosan is elméleti.

Elismerésre méltó, hogy a szerzők, akik valamennyien ismert kutatók, saját kutatási eredményeiket is rendszeresen idézik az egyes jelenségek illusztrálására. Ugyanakkor, a nagyobb hazai áttekintés érdekében, talán nem ártott volna más hazai szerzők el nem hallgatható és ugyancsak jellemző eredményeit is bemutatni.

Érdemes lett volna jobban figyelembe venni a hazai és a nemzetközi humánbiológiai irodalomban alkalmazott szakkifejezéseket. Így például a mozgásfejlődés fejezetben a szerző a csecsemőkort nevezi "korai gyermekkor", és a 3—4 évestől 6—7 éves korig terjedő időszakot "első gyermekkor" (míg a "második gyermekkor" a leányoknál 11—12 éves, a fiúknál 12—13 éves korig adja meg — Meinel, 1977 nyomán). A humánbiológiai gyakorlatban korai gyermekkor nevezük a csecsemőkort utáni életszakasz 7 éves korig. A Stratzlól (1909) eredő "első gyermekkor" (1—7 éves kor, benne a csecsemőkort, az "első telés" és az "első nyúlás") és a "második gyermekkor" ("második telés", "második nyúlás" és érés) ma már túlhaladott álláspontnak minősül.

A rendkívül egyéni módon összeállított, 200 tételt felsoroló irodalomjegyzék egynegyed része (52 mű) magyar szerzők munkásságát idézi, de nem reprezentálja (főleg arányaiban nem!) a hazai antropológiai/humánbiológiai kutatási eredményeket. Jó lenne hinni, hogy a TF-hallgatók az irodalomjegyzék másik háromnegyed részét is olvasni, használni fogják.

Mindenesetre a tankönyv pozitív tulajdonságai vannak többségben. A halványabbra sikerült fejezeteket pedig egy újabb kiadásban aránylag könnyen fel lehet "polírozni".

Dr Eiben Ottó

GÖLLESZ VIKTOR (szerk.): *Gyógypedagógiai kórtan*. (Tankönyvkiadó, Budapest, 1991. 453 oldal. Ára: 53.— Ft)

Régóta várt, a szakma szempontjából kiemelkedő fontosságú könyv megjelenése mindig nagy esemény. E kötet nagy elméleti felkészültségű, hosszú évek gyakorlati tapasztalataival rendelkező szakemberek együttes munkájának eredménye, a gyógypedagógus-képzésben tankönyv. Ennek megfelelően tárgyalja az értelmi, hallási, mozgásszervi fogyatékoságok, valamint a beszédhibák kórtanát. Ismerteti a betegségek patogenezisét, tüneteit, a terápiás lehetőségeket és a prognózist is, helyenként az orvosi tankönyvekkel vetekedő részletességgel. Rávilágít arra, hogy a kóroki tényezők ismerete nélkül sem orvosi, sem gyógypedagógiai terápia nem létezhet.

Belelapozva a könyvbe, hamarosan kiderül, hogy nemcsak a gyógypedagógusok, hanem a téma iránt érdeklődő biológusok, pszichológusok és orvosok is nagy haszonnal forgathatják a kötetet.

A táblázatokkal, ábrákkal gazdagon illusztrált mű nagy mértékben támaszkodik a hazai kutatások eredményeire, így megismerteti az olvasót az adott szakterület jelenlegi helyzetével. Sok olyan adatot is meg tudhatunk belőle, amivel a nem szakmabeliek ritkán találkozhatnak. Így nem is gondolunk arra, hogy nálunk az értelmi fogyatékos gyermekek a gyermeknépesség 3—4%-át teszik ki, az iskoláskorúak 10%-a tanulási nehézségekkel küzd, és mintegy 10%-a más vonatkozásban károsodott (31. oldal).

Kiemelten foglalkozik a könyv azokkal a problémákkal, melyek ma is a legégetőbbek a fogyatékosok kialakulása tekintetében gyógypedagógiai, orvosi és társadalmi szempontból egyaránt.

Az antropológiai sajátosságok című fejezet különös érdeklődésre tarthat számot a testi felépítés, a növekedés jellemzőinek ismertetése révén. A bőrlérendszere vonatkozó fejezet kevés helyen hozzáférhető ismereteket közöl, és rámutat ennek a módszernek a diagnosztikai értékére is.

A beszédhibák kórtana című fejezet a nem szakemberek számára is érdekes, részben a speciális ismeretek, részben a lateralitással való kapcsolata miatt.

A hallási fogyatékosok kórtana című fejezet időnként pontatlan megfogalmazásai például "vaktában" paracitálás (180. oldal) a témakörben kevésbé jártas olvasót félrevezetheti.

A könyv elején és végén található általános, illetőleg összefoglaló fejezetek a gyógypedagógiai és a társadalmi vetületekkel egyaránt foglalkoznak.

Végül hadd idézzem Ranschberg Pál 1923-ban elhangzott szavait, melyek ma is helytállóak: "De ne áltassuk egymást. Nemcsak a míveletlen, de az ún. mívelt laikusok sem, sőt a tanférfiak, jogászok, kriminológusok, de az orvosok jelentékeny része sem bír közelebbi fogalommal a vakok, siketnémák, értelmi és erkölcsi fogyatékosok, beszédhibások, nyomorékok test- és elmetani fogyatékosok okairól, a velük való teendőkről stb." — *Ez a könyv elősegítheti a javulást e téren.*

Dr. Czibalmos Ágnes

CORRUCCINI, R. — KAUL, S. S.: Halla. Demographic Consequences of the Partition of the Punjab, 1947. (University Press of America, Lanham—New York—London, 1990. 115 oldal, táblázatokkal. ISBN 0—8191—7850—0)

Az emberiség történetének egyik legnagyobb népmozgásáról, a brit uralom alól 1947-ben felszabadult Punjab állam megosztásáról, illetőleg annak biodemográfiai következményeiről számolnak be a szerzők. Emberi "kataklizmának" minősítik a mintegy 12 millió embert érintő támadást (punjabi nyelven: Halla), amikor Punjab észak-nyugati fele Pakisztánhoz került. Az akciót politikai, társadalmi és vallási problémák, elsősorban a muzulmánok és hinduk, szikhek közötti ellentétek váltották ki. A véres eseményekre mind az indiai, mind a pakisztáni kormány túlságosan lassan reagált. Százegrek haltak meg: részben a fellépő járványok, betegségek, illetve a menekült-táborokban uralkodó sanyarú viszonyok következtében, részben pedig egyszerűen legyilkolták a menekülőket. A személyi veszteségre vonatkozóan eltérő becslések láttak napvilágot: a szerzők $400\,000 \pm 100\,000$ -re becsülik a meghaltak számát. Becslésük szerint mintegy 200 000 volt a hinduk és szikhek vesztese. Az összes meghaltaknak a fele csecsemő és gyermek volt.

A szerzők kerekén száz interjúalanytól részletes kikérdezéssel mintegy 5000 személyről nyertek fontos demográfiai információkat: az érintett népesség nemi és életkori megoszlásáról, a fertilitásról, a mortalitásról, a sex-ratio-ról, a szociobiológiai és populációgenetikai faktorok máig tartó hatásáról. Mindezt gondosan elemzik könyvükben, az idevonatkozó teljes irodalom tükrében. A kötet az interjúalanyok visszaemlékezéseiből idézett megrázó részletek közlésével zárul.

Dr Eiben Ottó

FODOR István: *A magyarság születése.* (Magyar Könyvtár. Magyarország krónikája kötetei, 1. Adams kiadó, Budapest, 1992. — 160 oldal. ISBN 963—8222—04—2. Ára: 55,— Ft)

A kötet a Magyar Köztársaság elnökének ajánlásával kezdődik.

A szerző bevezetőként felveti azt a kérdést, hogy a magyarság valóban idegen lenne-e Európában. Ezzel kapcsolatban felvázolja azt a problematikát, amellyel a kötetben foglalkozik, nevezetesen, hogy mikortól beszélhetünk magyar népről. Erre a kérdésre a könyv különböző fejezeteiben tárgyalt ismeretek alapján ad választ.

A nyelvtörténeti, művelődéstörténeti és néptörténeti fejezetben néhány megfontolandó megállapítást tesz. Így elsősorban azt, hogy semmi sem támaszja alá azokat az érveket, amelyek szerint honfoglalóink előkelő rétege népességében különbözött volna a köznéptől. Az is újszerű megállapítása, hogy nem csak a mi nyelvünk gazdagodott a szomszédos népek kultúrszávaival, hanem a szomszédok is kölcsönöztek ilyeneket nyelvükből. A fejezet összegezeként megállapítja, hogy a magyarság néptörténete egy napjainkig tartó folyamat, melynek korai szakasza a néppéválás vagy etnogenezis, a honfoglaláskor előtti korszaka pedig a magyar őstörténet.

A néppéválás előzményeivel kapcsolatban számos példát említ arra, hogy az uráli népek őshazája valahol az Urál hegység nyugati oldalán lehetett. Az ugarság, így a magyarok elődei is az Uráltól keletre elterülő területeken éltek. Részletesen elemzi az itt élt népek termelőgazdálkodását és megállapítja, hogy távoli elődeink (az előmagyarság) már jóval az önálló néppéválás előtt megismerkedtek a termelőgazdálkodással.

Az ősmagyarság kialakulását tárgyaló következő fejezetben az ugarságnak a bronzkor végén, illetve a vaskor elején az éghajlat változására bekövetkező déli és északi csoportra történő szétválását emeli ki.

Ez összefüggésben volt a lovas nomadizmussal. A déli ugor csoportban, a Kr. e. 1000 és 500 közötti időszakban az ősmagyarok megtették önálló népi életük első lépéseit. Valószínű tehát, hogy ezen évszázadoktól létezett a magát "magyar"-nak nevező ősmagyar nép.

A következő fejezetben lényeges az a megállapítása, hogy már az 1940-es, '50-es évek óta beigazolódott, hogy a nagy sírszámú, úgynevezett köznépi temetők az egykori földművelő—állattartó magyarság temetőinek tekinthetők. A földművelő életmódot tehát már korábbi időszakban megismerte a magyarság. Részletesen tárgyalja azokat a tényezőket, amelyek a nomád állattartó és földművelő népek vándorlását, életmódját, gazdálkodását, befolyásolták. Az ősmagyarság a Kr. u. V.—VI. században hagyhatta el nyugatszibériai szállásait és költözött Magna Hungariába. A sztyeppen ezekben az évszázadokban újabb és újabb népcsoportok jelentek meg, amelyek eleinte iráni, később török nyelvű népek voltak. Ettől kezdve a magyarság egyre több néppel került szomszédságba. A kazárokkal való kapcsolat idején költözhetek a Don—Donyec—Azóvi-tenger vidékére, majd pedig Etelközbe. A Levédiában és Etelközben élő nomád magyarság jelentős része elsősorban a bolgár—török nyelvű lakosság hatására sajátította el a megtelepült életformát. A honfoglaló magyarok tehát jelentős földművelő tömegeket is hoztak magukkal a Kárpát-medencébe.

A kötet következő fejezete a társadalom képével (család, nemzetség, törzs, fejedelem) foglalkozik. Ezt követi a honfoglalás előtti magyarság hitvilágára vonatkozó fejezet.

Az utolsó fejezet a honfoglalás utáni időszak félnomád jellegű magyar fejedelemségének a hűbéri társadalom királyi hatalmába való átvésését tárgyalja. Végül is ez tette lehetővé, hogy a korábbi nomád népekkel ellentétben a magyarság véglegesen megmaradhatott ebben a térségben.

Végső összegezőként a bevezetőben feltett kérdést a szerző úgy válaszolja meg, hogy a magyarság nem a honfoglalás előtt hirtelenjében összeverődött népalakulat, hanem egy hosszú, két és fél—három évezredes történelemmel rendelkező etnikum volt. Éppen ezért felesleges különféle elméleti spekulációkkal sumér, török vagy ujjur ősokeket keresni. A szerző — mint a honfoglaláskor szakavatott kutatója — számos tudományág (köztük az embertan) eredményét is figyelembe véve mértéktartóan, de ugyanakkor nagyon meggyőzően és tényekkel alátámasztva vezet bennünket végig azon az úton, amely az uráli őshazától a Kárpát-medencéig tartott. Munkájában néhány új és megfontolandó gondolatot is felvetett, amelyek kétségtelenül el kell gondolkoztassák a magyar őstörténet kutatásával foglalkozó antropológusokat is.

A kötetben említett események könnyebb megértését segíti elő a két oldalas időrendi tájékoztató, valamint az irodalmi utalások jegyzéke. Az olvasmányosság és elődeink hagyatékának bemutatását könnyíti meg a 13 szöveg közti kép is.

A kötetet nem csupán a szakembereknek, hanem minden olyan olvasónak ajánlhatjuk, akik érdeklődnek népünk e korai szakasza iránt.

Dr Farkas L. Gyula

BUCKLER, J.: *A Longitudinal Study of Adolescent Growth.* (Springer-Verlag, London, Berlin, Heidelberg, New York, Paris, Tokyo, Hong Kong, 1990. 433 + XIII oldal, számos táblázattal és 121 ábrával. ISBN 3—540—19569—6. Ára: DM 360.00)

A növekedésvizsgálatok között kitüntetett helyet foglalnak el a longitudinális vizsgálatok, amelyek — a dolog természetéből adódóan — sok éven át végzendő, szívós munkát kívánnak a kutatótól, és csak sok év múlva hoznak "eredményt", de azok aztán a növekedés biológiai folyamatáról informálnak, és ezért nagyon értékesek. A nemzetközi humánbiológiai irodalom néhány híres longitudinális vizsgálatához (amilyen pl. a Harpenden Study vagy a Solna Study) most egy újabb szigetországi vizsgálat járult.

A könyv — amelyhez F. Falkner professzor írt előszót — 15 fejezetre és három függelékre oszlik, és természetesen Irodalomjegyzéket és Tárgymutatót is tartalmaz.

A szerző Leeds-i 9—10 éves iskolásgyermek, 124 fiú és 121 leány, továbbá Berkshir-i (Douai) 151 kilencéves iskolásfiú növekedését követte nyomon, 19 éves korukig. Tiszított mintája 216 fiú és 102 leány. A tucatszám mellett rögzítette a másodlagos nemi jellegek serdülési előrehaladását is, valamint mérte a gonadotrophin-szintet. Mindezt igen gondos előkészítéssel és precíz vizsgálati technikával végezte el.

A hatalmas vizsgálati anyag feldolgozása sokrétű: a szokásos paraméterek mellett a lineáris értékek és a növekedési sebességek percentilis értékeit is megadja. A könyv kevés szöveges részt sok ábra (növekedési görbe) és igen részletes táblázatok egész sora követi. Az egyes fejezetek a különböző testtájak testméreteit vagy az egymással kapcsolódó testrészek méreteit adják közre, a vizsgálati eredmények igen rövid, néhány soros leírásával, azok megvitatásával, az odakapcsolódó irodalom felsorolásával, majd pedig az ábrák és táblázatok bemutatásával.

Fontos fejezet a szerző által vizsgált minta két alcsoportjának összehasonlítása, a felnőttkori tetmet becslése, a testmagasság—testtömeg kapcsolata a subcutan zsír mennyiségében egymástól eltérő gyermekeknel, a korán és későn érő gyermekek növekedésének elemzése. Összehasonlítja adatait más növekedésvizsgálatok eredményeivel (persze főleg angolokkal és amerikaiakkal). E fejezetek végén rövid konklúziók is találhatóak.

A második függelék tartalmazza a gépi táblázatokat (168 oldal terjedelemben). Az olvasó a bőség zavarával küzd: a hatalmas adattömegből kell kiolvasnia a lényegét. Éppen ezért szívesen olvastunk volna egy részletes összefoglalást a vizsgálat legfontosabb eredményeiről. Akit azonban komolyan érdekelnek a növekedésvizsgálatok — különösen a longitudinális vizsgálatok — az sok fotos információhoz juthat e könyv révén. Humánbiológusok és gyermekgyógyászok, iskolaorvosok biztosan nagy haszonnal fogathatják. A Springer-Verlagot dicsérik, hogy vállalkozott a könyv elegáns formában történt kiadására.

Dr. Eiben Ottó

EIBEN, O. G., BARABÁS, A., and PANTÓ, E.: *The Hungarian National Growth Study I. Reference data on the biological developmental status and physical fitness of 3—18 year-old Hungarian youth in the 1980s.* (Humanbiologia Budapestinensis 21. Budapest, 1991. 55 táblázattal, 51 ábrával. — ISSN 0134—0034)

Hatalmas munka eredménye érik most be. A nyolcvanas évek ifjúságpolitikája keretében az állam pontos adatokat kívánt szerezni a magyar fiatalság állapotáról, ez a törekvés szerencsésen egybeesett a szerzők tudományos érdeklődésével: az Eötvös Loránd Tudományegyetem Embertani Tanszéke és a Testnevelési Egyetem három kutatója összefogott az eddig legkiterjedtebb és legátfogóbb magyar funkcionális antropometriai vizsgálatának megszervezésére és végrehajtására. Nem kevesebb, mint 29 035 3—18 éves gyermek adatait gyűjtötték össze, ez az ilyen korban levő lakosság 1,5 százaléka; az ország minden megyéjéből, mindenfajta településből toborozták a vizsgálandókat. Most az első kötet látott napvilágot, mely a testméretek sokoldalú spektrumának és a fizikai erőnlét jól megválogatott mutatóinak eredményeit mutatja be az olvasónak.

Helyesebb volna olvasó heyyet nézőt mondanom: a mindössze tizenegynéhány oldalas szöveges bevezetés és ismertetés után táblázatok és percentilis ábrák sokasága következik. Az áttekinthetőséget nagyban megkönnyíti, hogy az egy-egy paraméterhez tartozó táblázatok és ábrák egymás mellé kerültek. Igen esztétikus és hasznos, hogy a fiúk adatai és grafikonjai világoskék mezőben található meg, a lányokéi pedig rózsaszínűben.

A szerzők elérték nem kis becsúggal maguk elé tűzött céljukat: megteremtették a magyarországi etalont. Nehéz megjósolni, ki fogja a hatalmas adathalmaz és a belőle származó normák nagyobb hasznát látni, ez lehet a jelen és jövő embertani és antropometriai kutatója, a gyermeklakosság egészének egészségi állapota iránt érdeklődő népegészségügyész vagy a gyermek és az ifjú orvosa, aki az egyén fejlettségéről, tenetéről, súlyáról, zsírpámájáról és testi erőnlétéről kíván objektív — számokban is kifejezhető — ítéletet alkotni; nem is szólva a gyermekek testnevelésével és sportolásával foglalkozó szakemberekről.

Az adatok feldolgozása megfelel a kor követelményeinek, pontos átlagok, szórások, variációs együtthatók, percentilisek sorakoznak a táblázatokon. Az elrendezés és ábrázolás áttekinthető, világos.

Az angol szöveg korrekt, bár nem egészen mentes enyhe hungarizmusoktól. Az európai olvasó szívesebben látná az immár Európához tartozó Egyesült Királyság angol helyesírását az európai kontinensen kinyomtatott szövegben. Pár apró sajtóhiba bennmaradt, ezek nem értelemszavak, legfeljebb a county helyet szereplő country szó.

A hatalmas munka további eredményeinek nyilvánosságra hozatalát izgatottan várjuk.

Dr Cholnoky Péter

TARTALOM — CONTENTS

<i>Eiben, O. G.</i> : Megemlékezés Ponorai Török Aurél antropológus professzorról, születésének 150. évfordulóján — <i>Commemoration of Aurél Ponorai Török, professor of physical anthropology, on his 150th anniversary</i>	3
Papers presented at the Conference of the Pediatric-Anthropological Subsection of the Anthropological Section, Hungarian Biological Society, Debrecen, Hungary, May 1992	
A Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztálya Pediátriai—Antropológiai Szekciójának Debrecenben 1992. májusában tartott konferenciájának előadásai	
<i>Bodzsár, É. B.</i> — <i>Pápai, J.</i> : Body composition of Székesfehérvár children aged 7 to 18	7
<i>Boóc Sáfár, G.</i> : The inequality of infant mortality	13
<i>Buday, J.</i> : Some aspects of the human biological studies in disableds	19
<i>Dóber, I.</i> — <i>Királyfalvi, L.</i> : Changes of body composition as a function of age, analyzed by non-parametric statistical methods	25
<i>Gárdos, É.</i> — <i>Joubert, K.</i> : Hungarian reference data regarding maternal weight gain during pregnancy	31
<i>Joubert, K.</i> — <i>Ágfalvi, R.</i> — <i>Darvay, S.</i> : The body mass and height velocity from birth to the age of 6 years	41
<i>May, E.</i> : The comparability and standardization of measurements, indices and variability-parameters of different body height	55
<i>Őrley, J.</i> : A follow-up study of prepubertal obese girls	65
<i>Pápai, J.</i> — <i>Szmodis, I.</i> — <i>Bodzsár, É. B.</i> : Growth, maturation, and performance	75
<i>Szécsényi-Nagy, I.</i> — <i>Kovács, Zs.</i> — <i>Péter, F.</i> : Thyroid volume of schoolchildren in Budapest, and its relationship to age, body height, body weight, body surface, and sex	83
<i>Szöllösi, E.</i> — <i>Jókay, M.</i> : Body size, body composition, and some functional properties of Debrecen girls studying at higher educational institutes	91
<i>Viola, S.</i> — <i>Andrássy, I.</i> : Spinal mobility and posture in children. A follow-up examination from 5 to 14 years of age	99
Other Original Papers — Eredeti közlemények	
<i>Gyenis, G.</i> : Body development and family size	109
<i>Kósa, F.</i> — <i>Virágos Kis, E.</i> — <i>Rengei, B.</i> : Emberi csövescsontok kompakt állományának anorganikus anyag tartalma — <i>Inorganic material content in compact substance of human bones</i>	115
<i>Traindl-Prohazka, M.</i> — <i>Pentzos-Daponte, A.</i> : Musterkombinationen der Fingerbeeren in einer Stichprobe aus Griechenland	127
<i>Gyenis, Gy.</i> — <i>Madách, Á.</i> — <i>Kanocsay, E.</i> : Asztmás fiúk csontkora — <i>Skeletal maturity in asthmatic boys</i>	133
<i>Környei, V.</i> — <i>Gelencsér, É.</i> — <i>Farkas, J.</i> — <i>Gyódi, G.</i> — <i>Csorba, E.</i> : Longitudinal study of blood pressure in schoolchildren	137
<i>Ungar, P. S.</i> : Dental evidence for diet in Primates	141
Obituary — Megemlékezések	
<i>Varga, T.</i> : Dr Harsányi László 1926—1982	157
<i>Farkas, Gy.</i> : Dr Lengyel Imre András 1934—1992	158
<i>Eiben, O. G.</i> : V. P. Alekseev 1929—1991	160
News — Hírek	161
Book Reviews — Könyvismertetések	165

ITC PLANTIN Kiadó és Nyomda Kft.
930010

6. A táblázatok címeit, az ábraalírásokat, a táblák címeit és azok minden szöveges részét két példányban külön is mellékelni kell a kéziratához az idegen nyelvű fordításhoz.

7. A tanulmányok statisztikai feldolgozásánál alkalmazott matematikai képletek jelöléseinek pontos magyarázatát meg kell adnia a szerzőnek. Ugyanez vonatkozik görög betűs vagy egyéb speciális jelölésekre is. Általában a *Biometriai Értelmező Szótár* (Szerk.: Jánossy A.–Muraközy T.–Aradszky G. – Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1966.) előírásait, jelöléseit célszerű követni.

8. A tanulmányok tagolásában az alábbi beosztási elvek követését tartjuk kívánatosnak: 1. Bevezetés (a probléma felvetése, mai állása). 2. Anyag és módszer. 3. A vizsgálat, kutatás eredményei és azok (összehasonlító) értékelése. 4. Összefoglalás.

9. A tanulmány, közlemény végén irodalomjegyzéket kell megadni, de csak azok a művek idézhetők, amelyeknek adatait vagy megállapításait a szerző tanulmányában valóban felhasználta, akár a szöveges részben, akár a táblázatok vagy ábrák elkészítésénél. Az irodalomjegyzéket a szerzők nevének "abc" sorrendjében kell összeállítani. A szövegben a szerző neve után (zárójelbe) tett évszámmal utalunk a megfelelő irodalomra.

A folyóiratok címeinek rövidítésére a szakirodalomban kialakult és elfogadott rövidítéseket alkalmazunk.

Az irodalomjegyzék összeállításához az alábbi példák szolgálnak útmutatásul:

*Folyóiratcikkek*nél a szerző(k) vezetékneve, rövidített utóneve, a megjelenési év zárójelben, kettőspont, a közlemény címe, a folyóirat hivatalos rövidítése, a kötetszám arab számmal, aláhúzva, pontosvessző, oldalszám, pl.:

BARTUCZ, L. (1961): Die internationale Bedeutung der ungarischen Anthropologie. *Anthrop. Közl.* 5; 5–18.

Könyveknél a szerző(k) neve, a kiadási év zárójelben, kettőspont, a könyv címe, a kiadó neve, a kiadás helye, pl.:

BARTUCZ, L. (1966): A praehistorikus trepanáció és orvostörténeti vonatkozású sírleletek (Palaeopathologia III. kötet). Országos Orvostörténeti Könyvtár és Medicina Kiadó, Budapest.

*Másodidézete*knél — ha azok el nem kerülhetők — az idézett szerző neve után *cit.* szócskát írunk, és a fenti módon idézzük a könyvet vagy a folyóiratcikket, ill. *in* szócskát írunk, ha tanulmánykötetben megjelent cikket idézzük.

Ha egy szerzőnek ugyanabból az évből több tanulmányát idézzük, akkor az évszám mellé írt *a*, *b*, *c* betűkkel különböztetjük meg őket.

10. A szerzők a nyomdai tipografizálásra vonatkozó kívánságait a kézirat másodpéldányán jelölhetik be ceruzával, a nyomdai előírásoknak megfelelően.

Kérjük szerzőinket, hogy a fenti alaki előírásokat — a tanulmányok gyorsabb megjelenése érdekében is — tartsák meg. Az előírásoktól eltérő kéziratokat a szerkesztőbizottság nem fogad el.

A kéziratokat a szerkesztő címére kell beküldeni, aki a tanulmány beérkezését visszaigazolja. A közlésről — a lektori vélemények alapján — a szerkesztőbizottság dönt. Erről értesítik a szerzőt.

A közlésre kerülő dolgozatok korrektúráját az ábralevonatokkal együtt megküldjük a szerzőknek. A javított korrektúrát az esetenként megadott határidőig kérjük vissza. A megadott időpontig vissza nem juttatott dolgozatot kénytelenek vagyunk kihagyni a készülő számból.

A szerzőknek 50 db. különlenyomatot adunk. Ennek előfeltétele, hogy a szerző a kézirrattal együtt pontos címét (irányítószámmal) és személyi számát is bejelentse a szerkesztőnél.

A szerkesztőbizottság tagjai: DR. EIBEN OTTÓ (szerkesztő), DR. ÉRY KINGA, DR. FARKAS GYULA, DR. HORVÁTH LÁSZLÓ, DR. LIPTÁK PÁL, DR. NEMESKÉRI JÁNOS, DR. PAP MIKLÓS és DR. TÓTH TIBOR.

A szerkesztő címe: DR. EIBEN OTTÓ, 1088 Budapest, Puskin u. 3. ELTE Embertani Tanszéke.

A kiadvány előfizethető és példányonként megvásárolható:

a Magyar Biológiai Társaságnál 1027. Budapest, Fő utca 68. Telefon: (36–1) 201-6484
Külföldről megrendelhető ugyanott, pénzüntalás a Magyar Hitelbanknál, Budapestben vezetett számlaszámra történhet.

US Dollár-átutalás a 401–5356–941–41 számlára, SFr átutalás a 402–5356–941–41 számlára
Bolti vásárlás: az Akadémiai Kiadó STÚDIUM (1368 Budapest, Váci u. 22., tel.: 118-5881)
és MAGISZTER (1052 Budapest, Városház utca 1., tel.: 138-2440) könyvesboltjaiban.

Előfizetési díj egy évre: 150,- Ft

